

STRICKLAND-PAJTÓK ÁGNES

NYELVI HIBÁK FORDÍTÁSA
CHARLOTTE MENDELSON *ALMOST ENGLISH* CÍMŰ
MŰVÉNEK MAGYAR VÁLTOZATÁBAN

Charlotte Mendelson 2013-as *Almost English* című regénye, mely 2017-ben *Törtmagyar* címmel magyarul is megjelent, az első, második és harmadik generációs bevándorlók asszimilációjának lehetőségeit, a többségi társadalomba való beilleszkedését vizsgálja. A tematika némileg önéletrajzi ihletettséggű, hiszen a szerző maga is harmadik generációs bevándorló, nagyszülei Kárpátaljáról emigráltak Nagy-Britanniába, s így a kultúrák összeférhetetlensége és az otthontalanság élménye számára is személyes tapasztalat (Peake-Tomkinson 2013).

Az 1980-as években játszódó regény egy háromgenerációs magyar származású csonka családot mutat be. A fókusz az első generációra, a magyar nagymamára és annak húgaira, illetve a félig angol, félig magyar unokára helyeződik. A főhős a tizenöt éves Marina, akinek legmeghatározóbb alapélménye a gyökértelenég és a sehová sem tartozás. Ennek alapja az öt körülvevő brit hétköznapi és a magyar származású rokonok kultúrájának párhuzamos megélése, valamint az ebből fakadó frusztráció és önazonosság-keresés. A Stuart Hill-i többkultúrájú egyén identifikációs folyamatának lehetünk tehát szemtanúi, mely szerint a szubjektum „nem egyetlen, hanem több, néha ellentmondásos és határozatlan identitásból áll össze” (Hill 1997: 61). Az egyéni sors történeten túl tehát olyan univerzális problémákkal szembesülhetünk, mint a migráns lét hétköznapi nehézségei, az asszimiláció, vagy a kisebbség és többségi társadalom viszonyai.

A nyelv kultúrába ágyazottsága, „a nyelvi otthontalanság, illetve idegenség” megkerülhetetlen kérdése az interkulturális irodalomnak (Nagy 2012: 14). A vizsgált regényben a nyelvvel való küzdelem két szinten is fut: a narratívák fikatív szintjén – amely elsősorban az angol nyelvi hibákban mutatkozik meg –, illetve a szerző saját nyelvhasználatának nem tudatos szintjén – amely a magyar nyelvi hibák terepe lesz.

E dolgozat célja egyrészt az, hogy megvizsgálja, hogy a fordító, Nagy Gergely milyen stratégiát választ az angol és a magyar nyelvi hibák átültetésére, másrészt pedig annak megvilágítása, hogy ezek a megnyilatkozások és interkulturális átültetésük a kulturális meghatározottság milyen mélyebb jellemzőit palástolják.

Az idősebb, első generációs bevándorlók másságát hibás, hiányos angol nyelvhasználattal erősíti a szerző, s sorolja szinte már a komikum világába az ormótlan beszédű magyar nagynéniket. Ez a korlátozott kódú megnyilatkozás mind a nyelvhelyesség, mind a kiejtés szintjén tetten érhető.

A két területet Mendelson szövegében nagyon nehéz külön vizsgálni, hiszen alig akad olyan megszólalás, ahol a magyar anyanyelvű beszélők jellegzetes akcentusa ne érződne, és ez ne jelölődne írásban is. Most először mégis tegyünk kísérletet a szintaktikai hibák interpretálásának bemutatására.

Általánosságban elmondható, hogy fordítási tapasztalatainkat és elvárásainkat nem alásva Nagy Gergely a hibás angol nyelvtant rendszerint hibás nyelvtanú magyar mondattal fordítja. Ezt érhetjük tetten az alábbi példákban (az angol eredeti mindenütt az oldalszámozás nélküli Kindle Edition alapján):

We have still to set out the sair-viette. (Mendelson)
Kell sietni. Kell még kiraknunk szalféták. (Nagy 11)

One day when you are old vom-an like me you understand. (Mendelson)
Egyszer, ha leszel ő-regasszony, mint én, érted. (Nagy 23)

‘Vot-apity you do not want I lend you blooze,’ she says. (Mendelson)
– *Mi*-lyenkár, hogy nem akarod kölcsön tőlem blúz! (Nagy 103)

Helyenként azonban – talán a jobb érthetőség okán – az angol szintaktikai hiba a magyar változatban megszélidül:

You know I am once mus-e-um director? (Mendelson)
Tudod te, én régen *mú*-zeumigazgató voltam? (Nagy 20)

Itt a fordító úgy érezhette, ha szó szerint fordít és az eredeti jelen idejét alkalmazza (‘régen múzeumigazgató vagyok’) a magyar szöveg túl homályossá válhatott volna, s így inkább korigálta az igeidőt, értelmezte a mondatot.

Ugyanennek a stratégiának egy kevésbé tipikus változatával találkozunk a következő idézetben. A forrásszövegben a szokásostól eltérő kiejtés kivételesen nem, csupán egy helytelen szintaxisú szerkezet jelenik meg. Ezt a sémát a fordító azonban nem tudja vagy

nem akarja követni, a magyar változatba fonetikai hibát csempész, s a nyelvtani hiba elrejtését fonetikai hiba megjelenítésével kompenzálja:

That very nice young boy Guy, he wait on the telephone. (Mendelson)

Naa-gyon kedves fiátálember, Guy, vár rád telefonban. (Nagy 52)

Ennek a fordítottjára is van példa. A következő mondatban éppen az eredeti akcentusa változik nyelvtani hibává:

I rare-member you ven you vere so high! (Mendelson)

Még akkor em-lékszem rólad, amikor ilyen magas voltál! (Nagy 17)

Már ezekből az idézetekből is látszik, hogy az eredeti szövegben a kiejtés az idegen-ség elsődleges érzékeltetője. A következő megszólalások vizsgálata ezek átültetésére derít majd fényt.

A fordító az írásban is jelzett erős akcentust – megintcsak elvárásaikat alátámasztva – rendszerint a magyar szó hibás kiejtésű használatával interpretálja. E stratégiát a regény-ből vett szinte végtelen számú példán keresztül lehetne bemutatni, melyek közül álljon itt néhány:

a little troo-sair (Mendelson)

kí-csi kis nadrág (Nagy 20)

You must be Farkas Rozsi's grand-daughtair! Dar-link, you re-membair me? (Mendelson)

Bízatosan te vagy Farkas Rózsi ú-nokája! Drá-gám, hát *em*-lékszel rám? (Nagy 58)

'Dar-link, you vant a vorl-nutvirl?' asks Ildi. (Mendelson)

– *Drá*-gám, kérsz *dí*-óscsigát? – kérdi Ildi. (Nagy 213)

Az angol és a magyar nyelvű változatok összevetése a forrás- és a célszöveg recepciójának eltérő útjaira is emlékeztet, hiszen az eredeti angol szövegbe ékelődő helytelen angol nyelvű megnyilatkozások funkciója – az idegen-ség érzékeltetése – átalakul és kiegészül a magyar változatban. A magyar fordítást olvasót ugyanis a kétkedés felfüggesztésének stratégiájára kényszerítik: annak a feltételezésnek az alkalmazására, hogy a magyar változat suta magyar mondatai valóban a suta, korlátozott kódú angol megnyilatkozások megfelelői.

Ahogy az előbbi példasor is mutatta, a kiejtés hibáit a fordító legtöbbször átülteti, s magyar nyelvi hibával érzékelteti, ám ezek a mondatok kulturális-társadalmi sajátoságról is árulkodnak: megmutatják, hogy magyar nyelvterületen nem áll rendelkezésünkre a magyart mint idegen nyelvet beszélő kisebbség nyelvi mintája. Míg az angol szöveg érzékelteti a tipikus magyar anyanyelvű beszélő angol nyelven való megszólalását, addig a magyar szöveg ilyen mértékű precizításra nem képes. Az írásban jelzett hibás kiejtés (amit kurzívval tesz hangsúlyosabbá a fordító) az idegenség érzetét hozza, de egy meghatározható nyelvi kisebbség, migráncsoport tipikus asszociációját nem kelti, s csak az univerzális 'Idegen' nyelvének megjelenítésére képes.

Időnként az is előfordul, hogy a fordító kifogy az ötletből és neutralizálja az erős akcentust. Mint az egyik szereplő következő reakciójában, ahol a [θ]-t [s]-szel helyettesítő jellegzetesen magyar kiejtés simul bele a célszövegbe:

- 'Can you walk?' he says to her. 'I... I sink so,' she says. (Mendelson)
– Tudsz járni? – kérdi tőle.
– Azt... Azt hiszem – feleli Mitzi. (Nagy 123)

Az akcentus neutralizálása mellett a következő mondat a kulturális reáliának, tehát az „adott nyelvközösség saját élmény- és ismeretanyaga” (Valló 2000: 34) megjelenésének és fordításának is jellemző példája. A tömegmediális referencia marad, ám a brit popkultúra ikonikus műsora a magyar változatban univerzálisabb slágerlistává válik:

- 'Vot is, you miss Top-ofzePops?' says Zsuzsi. (Mendelson)
– *Mi*-az, lekésted slágerlistát? – kérdi Zsuzsi. (Nagy 284)

Az angol akcentus magyar nyelvi leképezései után a következő kategóriába azokat az alkalmakat soroltam, amikor az (általában fonetikusán megjelenő) angol szavak fordítás nélkül, angol nyelven kerülnek át a magyar szövegbe. Ezek a megszólalások némileg elidegenítően hatnak, hiszen aláássák az előbb említett kétkedés felfüggesztésének stratégiáját: az angol szavak megjelenése arra emlékezteti az olvasót, hogy a regényben valóban két nyelv jelenik meg s fut párhuzamosan. Ezzel együtt azonban a magyar–angol szópár együttes feltüntetése, s ennek a célszövegbe való átültetése nem öncélú stilisztikai játék, hanem a hibrid identitás nyelvben való manifesztációja. Az alábbi megszólalásban például az angol számnév fonetikus leirata s a magyaráztaként szolgáló fordítás egymás mellé helyezése a bilingvis beszélő tipikus nyelvkeveredésére irányít figyelmet:

...huszonnyolc, twenty-eight. (Mendelson)
... *venti-éjt*, huszonnyolcadika. (Nagy 102)

Ugyanezt a jelenséget mutatja be a következő párbeszéd is:

‘Ildi, dar-link, you make this with, what-is, birsalma, kvince – or apple only?’ ‘Igen, kvince,’ says Ildi. (Mendelson)
– Ildi, *drá-gám*, ezt te miből csinálod, hogy hívják, *kvinsz*, birsalma vagy csak alma?
– Igen, *kvinsz* – feleli Ildi. (Nagy 101)

Itt újra megmarad az idegen szó, még, ha magyarul értelmezhetetlen is, viszont így a kommunikációs helyzet tipikus jellemzője, a magyarázkodás beszédaktusa meg tud mutatkozni. Az angol fonetikus leírást a fordító finomítja, a magyar helyesíráshoz igazítja.

Elemzésem második részét a bevezetésben már említett másik nyelvi sík, a magyar nyelvű szavak csoportja alkotja.

Az eredeti szövegbe – a magyar nagynéniket idézve, hallva– gyakran magyar nyelvű szavak, szövegrészek ékelődnek. Ezek helyzete meglehetősen atipikus, és így több fordításelméleti és -gyakorlati kérdést is felvetnek. Többek között az eredeti szöveg idegen (magyar) szavai átültetésének problémáját, tehát a magyarról magyarra fordítás jelenségét. A magyarul megjelenő szavak legtöbbször reáliák, s így a kultúra hétköznapi, mindenki számára megtapasztalt rétegeiből érkeznek. Ezek egyik elsődleges terepe az étkezés, hiszen „[a] legtöbb kultúrában az étel fontos szerepet játszik a közösség életében és tagjai (nemzeti/etnikai) identitásának a kialakításában” (Roguska 2018: 209). Találó példa erre a következő vacsoraleírás:

...sweet-and-sour cucumber salad, cold krumplisaláta, made with gherkins and chives and hot paprikás krumpli with sausage. (Mendelson)
...édeskés-savanykás uborkasaláta, hideg krumplisaláta kis uborkákkal és snidlinggel, csípős paprikás krumpli kolbásszal. (Nagy 18–19)

Míg az eredetiben a hosszú és titokzatosnak tűnő *krumplisaláta* és *paprikás krumpli* szavak az idegenség, távolság képzetét erősítik, addig a magyar nyelvi környezetbe vissza-kerülve ez a stílushatás elvész, hiszen a magyar beszélő számára ezek az ételek a megszokottság, közönségesség konnotációit keltik.

Ugyanez a tendencia figyelhető meg a következő idézetben, mely a ruházkodás kulturálisan meghatározott voltára hívja föl a figyelmet:

Modestly belted into her towelling dressing gown, pongyola, with a cardigan on top. (Mendelson)

Szemérmesen beburkolózik vastag fürdőköpenyébe meg egy kardigánba is. (Nagy 95)

Itt az angol *dressing gown*-t magyarázó *pongyola* szót hagyja ki a fordító, mely az eredeti szövegben a másság, sőt egzotikum képzetét hivatott kelteni, itt azonban a közös életvilág ismerete miatt ez már tautologussá válna.

Több olyan eset van, amikor Nagy Gergely átveszi a forrásszöveg magyar nyelvű kifejezéseit. Ilyenkor a kurzív szedés sejteti a plusz nyelvi információt:

‘Hányszor fogsz felkelni ma éjjel?’ she hears Ildi say.

‘Ahányszor kell,’ says Zsuzsi. (Mendelson)

– *Hányszor fogsz felkelni ma éjjel?* – hallja Ildi hangját.

– *Ahányszor kell* – feleli Zsuzsi. (Nagy 54)

‘Byoo-tifool,’ she hears her say. ‘Igen. Nagyon szép ház. Vim-bledonpark.’ (Mendelson)

– *Csó-dállatos* – hallja az asszony hangját Laura. – *Igen. Nagyon szép ház. Vim-böldönpark.* (Nagy 198)

A következő elemzési kör a szándékosan hibásan írt magyar szavak csoportja. Ezek szinte kivétel nélkül az angol percepció fonetikus leiratai, melyeknek megértése időnként még a magyar olvasó számára sem automatikus. Az ilyen esetben az eredeti fonetikus leírást a fordító finomítja:

The taste is ursh-sehóshernleehótótlón, nem? (Mendelson)

Az íze össze-hasonlíthatatlan, nem? (Nagy 101)

A magyar szavak fonetikus leiratának a magyar helyesíráshoz való igazítása a fordító rendszeresen alkalmazott megoldása. Ez érhető tetten a következő kérdésben is:

‘Hodge vodge?’ they ask, hogy vagy, ‘How are you?’ (Mendelson)

„*Hodzs vadzs?*”, kérdik, hogy vagy? (Nagy 120)

Az angol fonetikus leírást tulajdonnevek esetében a fordító már nem csak közelíti a magyar helyesíráshoz, hanem egyértelműen korrigálja is. A kultúra normaképző erejét mutatja, hogy míg a forrásszöveg kiemeli az említett nevek furcsaságát, addig a magyar olvasó számára ezek megszokottak.

There are many cousins here, all with mad diminutives: Pubi or Gobbi or Lotsi.
(Mendelson)

Sok itt az unokatestvér, és mindenkinek valami örült becézett neve van: Pubi vagy Gabi vagy Lóci. (Nagy 20)

S ez az idézet már az utolsó, és talán legérdekesebb példák listájához vezet el bennünket, melybe a nem szándékos magyar nyelvi hibák tartoznak.

Az első, még nem túl markáns példa a főszereplő nevének egyik változata. A lány keresztnéve Marina – a regényben helyenként *Marinakának* szólítják. A megoldás abból adódhat, hogy magyar nyelven rendszerint *-ka/-ke* kicsinyítő képzővel látjuk el a nevek becézett alakjait. Ám az is látható, hogy itt már nem szándékos nyelvi hibával van itt dolgunk: egy a magyart anyanyelvként beszélő személy a Marina nevet nem így becézné, hanem ahogy Nagy Gergely teszi, inkább a *Marinácska* alakot használná.

Of course now little Mor-inaka is at vot-you-say board school... (Mendelson)

Hát persze most, hogy kis *Maar-inácska* ment abba hógy-hívják iskolába... (Nagy 21)

A tény, hogy a fordító fordítja-honosítja a nevet, azt a feltételezést erősíti, hogy úgy érezte, az eredeti változat nem állná meg a helyét a magyar változatban, a magyar beszélő számára idegenül hangzana, s így korrekcióra szorul.

A regény több hasonló példát is felvonultat. Például *Boldog születésnapot!* helyett „Boldog születésnap” (Mendelson) felkiáltással köszöntik a nagymamát. Vagy a *teljesen hülye* helyett a „leljesen hülye” (Mendelson) ítélet hangzik el.

Hasonlóan magyartalan, amikor Rózsi, a nagymama így szól hűgának:

‘Nez. Beautiful, nem?’ says Rozsi. (Mendelson)

– *Nézd! Győ-nyörü, nem?* – fordul hozzá Rózsi. (Nagy 116)

Vagy amikor a hogylétét firtató kérdésre így felel az egyik nagynéni:

‘Minden jól,’ which means ‘very good,’ says Zsuzsi. (Mendelson)
– *Minden jó* – mondja Zsuzsi. (Nagy 76)

E nyelvi hibák átültetésének közös megoldása, hogy a fordító felismeri: nem hihető, hogy a magyar nagymama és nagynénik, akiknek a regényben hangsúlyos jellemzőjük, hogy egymással választékos – az angollal ellentétben – kidolgozott kódú magyar nyelven beszélnek, így szólaljanak meg, s javítja a megszólalásokat.

Ezek a mondatok azonban a fordítástechnikai érdekességen kívül mélyebb összefüggésekről is árulkodnak: a magyar nyelvi hibáknak ez a sora, melyet a Booker-díjra jelölt könyvben sem a szerző, sem a korrektor, sem a jó nevű kiadók szerkesztői nem vettek észre, nem éreztek fontosnak ellenőrizni, a periférikus, nem angol nyelv fölcserélhetőségét, lényegtelen voltát is jelzik. A szerző szándéka az lehetett, hogy egy marginális kultúrát egy időre a centrumba állítson, kiemelt pozícióba helyezzen, ám ez a szándék éppen ellenkező előjelűvé válik: a magyar nyelvet és kultúrát a Másik, a periféria világába száműzi, s így teremti meg a posztkoloniális olvasat lehetőségét. Mendelson önkéntelenül saját pozícióját is definiálja, magát a nyelvvesztett Marinával teszi hasonlatossá, és Spivakkal együtt bizonyítja, hogy a subaltern valóban nem képes hallatni a hangját, nem tud beszélni (Spivak 1996: 465).

A magyar szöveg kiváló mutatója a műfordító felelősségének is: annak, hogy a szövegértő olvasás nélkülözhetetlen a minőségi interpretáció elkészítéséhez. Elemzett szövegemben ez a szándékos és valódi hibák átültetésében nyilvánul meg leglátványosabban: a stilisztikai eszközként alkalmazott hibákat a fordító jellemzően érzékelteti a célszövegben, míg az elírásokat tartalmazó, figyelmetlenségből ejtett hibákat korrigálja.

Források

- Mendelson, Charlotte 2013. *Almost English*. London: Mantle Publishing. Kindle Edition.
Mendelson, Charlotte 2017. *Törtmagyar*. Nagy Gergely fordítása. Budapest: Libri Kiadó.

Irodalom

- Hill, S. 1997. A kulturális identitásról. In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium. 60–85.
- Peake-Tomkinson, A. 2013. Charlotte Mendelson: Invisible Alien. *Bookanista*. <http://bookanista.com/charlotte-mendelson> (Letöltve: 2018. 11. 25.)
- Nagy Hajnalka 2012. Az irodalom senkiföldjén, Transzkulturális irodalom és osztrák kultúra. *Forrás* 4/10: 8–15.
- Roguska, M. 2018. Étel és identitás: identitásépítési stratégiák a magyar származású transzkulturális író(nő)k műveiben. In Németh Zoltán (szerk.): *Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban*. Nitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. 209–220.
- Spivak, G. Ch. 1996. Szóra bírható-e az alárendelt? Mánfai Alice és Tarnay László fordítása. *Helikon* 42/4: 450–483.
- Valló Zsuzsanna 2000. A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány* 2/1: 34–49.